

אלוקים מת – ואנחנו הרגנו אותו
הרב מואיז נבון

Friedrich Nietzsche, "The Madman", *The Gay Science* (1882)

Have you not heard of that madman who lit a **lantern** in the **bright morning** hours, ran to the **market place**, and cried incessantly: "I seek God! I seek God!" -- As many of those who did not believe in God were standing around just then, he provoked much laughter. Has he got lost? asked one. Did he lose his way like a child? asked another. Or is he hiding? Is he afraid of us? Has he gone on a voyage? emigrated? -- Thus they yelled and **laughed**.

The madman jumped into their midst and **pierced them with his eyes**. "Whither is God?" he cried; "I will tell you. *We have killed him* -- you and I. All of us are his murderers. But how did we do this? [1] How could we drink up the sea? Who gave us the sponge to wipe away the entire horizon? [2] What were we doing when we unchained this earth from its sun? [3] Whither is it moving now? Whither are we moving? Away from all suns? Are we not plunging continually? Backward, sideward, forward, in all directions? Is there still any up or down? *Are we not straying, as through an infinite nothing?* Do we not feel the breath of empty space? Has it not become colder? Is not night continually closing in on us? Do we not need to light **lanterns** in the **morning**? Do we hear nothing as yet of the noise of the gravediggers who are burying God? Do we smell nothing as yet of the divine decomposition? Gods, too, **decompose**. *God is dead. God remains dead. And we have killed him.*

"How shall we comfort ourselves, the murderers of all murderers? What was holiest and mightiest of all that the world has yet owned has bled to death under our knives: who will wipe this blood off us? What water is there for us to clean ourselves? What festivals of atonement, what sacred games shall we have to invent? Is not the greatness of this deed too great for us? *Must we ourselves not become gods simply to appear worthy of it?* There has never been a greater deed; and whoever is born after us -- for the sake of this deed he will belong to a higher history than all history hitherto."

Here the madman fell silent and looked again at his listeners; and they, too, were silent and stared at him in astonishment. At last he threw his lantern on the ground, and it broke into pieces and went out. "I have come too early," he said then; "my time is not yet." This tremendous event *is still on its way*, still wandering; it has not yet reached the ears of men. Lightning and thunder require time; the light of the stars requires time; deeds, though done, still require time to be seen and heard. This deed is still more distant from them than most distant stars -- *and yet they have done it themselves.*

It has been related further that on the same day the madman forced his way into several churches and there struck up his *requiem aeternam deo*. Led out and called to account, he is said always to have replied nothing but: "What, after all, are these churches now if they are not the tombs and sepulchers of God?"

~ איך הרגנו אלוקים ואיך הפכנו את עצמנו לאלוהים ~

דברים פרק כה, יג-טז

(יג) לא יהיה לך בְּכִיסָד אֶבֶן וְאֶבֶן גְּדוֹלָה וְקִטְנָה: ס (יד) לא יהיה לך בְּבֵיתְךָ אֵיפָה וְאֵיפָה גְּדוֹלָה וְקִטְנָה: (טו) אֶבֶן שְׁלֵמָה וְצִדְקַת יְהוָה לְךָ אֵיפָה שְׁלֵמָה וְצִדְקַת יְהוָה לְךָ לְמַעַן יֵאָרִיכוּ יְמֵיךָ עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר יִקְוֶה אֱלֹהֶיךָ נְתוּן לְךָ: (טז) כִּי תוֹעֵבֶת יִקְוֶה אֱלֹהֶיךָ כָּל עֲשֵׂה אֱלֹהֶיךָ כָּל עֲשֵׂה עֹוֹל: פ

רבינו בחיי דברים פרשת כי תצא פרק כה פסוק טז

(טז) כל עושה אלה. יחזור למעלה, לאבן ואבן, איפה ואיפה. כל עושה עול, בשאר דברים.

(יז) זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים: (יח) אשר קרד בדרך ויזנב בדך כל הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים: (יט) והיה בהנחת קוֹק אֱלֹהֶיךָ לך מכל אביך מסביב בארץ אשר קוֹק אֱלֹהֶיךָ נתן לך נחלה לרשתה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח: פ

רש"י דברים פרק כה פסוק יז

(יז) זכור את אשר עשה לך - אם שקרת במדות ובמשקלות הוי דואג מגרוי האויב, שנאמר (משלי יא א) מאזני מרמה תועבת ה', וכתוב בתריה בא זדון ויבא קלון:

העמק דבר, דב' כה: יז

סמך ענין להקודם, פרש"י עפ"י מדרש תנחומא "אם שקרת במדות ובמשקלות הוי דואג מגרוי האויב וכו', ואם כן נראה שעמלק שבא בעון משקלות." והוא פלא שהרי לא היה במדבר מסחור שיהא בהם מדות ומשקלות. אבל הענין יבואר ע"פ שנתבונן על מה שהפליגו חז"ל במס' ב"ב (ס"פ הספינה) בעון משקלות, עד שאמרו:

"חמור עון משקלות יותר מגילוי עריות." ומדוע חמור זה משארי גניבות? ותו, מה זה דמיון משקלות לג"ע עד שאמרו שזה חמור מזה? ונראה דכלפי דאמרו חז"ל ג' עבירות חמורות, היינו ג"ע ע"ז ש"ד, וחומר שבג' אילו אינו תלוי בעונש, שהרי עונש חילול שבת חמור מעונש עריות, אלא באשר שהאדם החוטא בא לחטוא בא' מג' אופנים: [1] או מהעדור האמונה בה' ובתורתו, [2] או מצד התגברות התאוה, [3] או מצד התגברות הכעס וכדומה במידות שנוגע בין אדם לחבירו. והנה הראש שבהעדור אמונה הוא ע"ז, והראש בתאוה הוא ג"ע, והראש שבמידות רעות הוא ש"ד, וכל עונות באים בא' מג' אופנים הללו. כגון המחלל שבת מצד פרנסה, ה"ז נוגע באמונה והוא שמץ ע"ז, ואם [מחלל שבת] למילוי תאוות נפשו ה"ז ענף מעריות, והנה הגרוע בשלושה עונות הללו הוא ע"ז, באשר נוגע לאמונה, וגם רחוק מן התשובה וכל באיה לא ישובון, ומעתה הגונב מחברו כלי יקר, יכול להיות שבא מצד התאוה לאותו כלי וה"ז מגדר עריות, אבל העושה משקלות שקר, אינו מדרך התאוה אלא חסרון אמונה בה' הזן ומפרנס בהשגחה פרטית לפי מעשיו, וה"ז מגדר ע"ז, על כן אמרו דעון משקלות אע"ג שאינו אלא ענף מע"ז ועדיין רחוק מראש הכפירה, מ"מ הוא חמור מג"ע שהוא ראש פרעות התאוה, באשר חסרון אמונה קשה לתשובה וגם נוגע לכבודו ית"ש.

R. N. Lamm: "Of these three, idolatry is the worst. It is the most fundamental, affecting not only the emotions but the whole outlook of a man; and it is pervasive and life-long, whereas the other two are usually spent upon committing the forbidden act."

ואחר שכן, נשוב לענין הפרשה של עמלק דכתיב "היש ה' בקרבנו אם אין, ויבוא עמלק," והענין תמוה, איך נפל ספק בלבבם אחר ראות עיניהם כל הניסים? וביארנו שם שנסתפקו אם ה' בקרבם, היינו בדרך הטבע, ... ועל זה החסרון באמונה בא עמלק [הלא ירא אלוקים] והיינו בעון משקלות.

שולחן ערוך חושן משפט הלכות אונאה ומקח טעות סימן רלא סעיף יט

עונש המדות והמשקלות קשה מאד, שאי אפשר למודד או לשוקל שקר לשוב בתשובה הגונה, והרי הוא ככופר ביציאת מצרים.

סמ"ע על שולחן ערוך חושן משפט הלכות אונאה ומקח טעות סימן רלא סעיף יט

לה] ככופר ביציאת מצרים. מפני דכל המעוות במדות הוא מסתיר דרכו שלא יביטו בו בני אדם, ומהקב"ה אינו מתירא בסברו שאין השגחה מהש"י על מעשה בני אדם, וכל הכופר בהשגחה כופר ביציאת מצרים, ששם נתברר גודל השגחה שנגלה עלינו הש"י בכל אותות ומופתים שעשה למצרים. ...

MAN: From all this we see that the simple act, the mundane *mishpat* of fair weights, is in fact a very weighty act for it is *indicative* of our outlook on all *mishp'tim*. Do we accept that their authority rests in an *involved* God or do we believe that God is not interested, not involved, not the arbiter of our morality – that God is dead.

Nietzsche: "Whither is God?" he cried; "I will tell you. *We have killed him* -- you and I. All of us are his murderers. But how did we do this?"

בראשית פרק ב

(טז) ויצו יקנוק אלהים על האדם לאמר מפל עץ הגן אכל תאכל: (יז) וימַעַץ הַדְּעַת טוֹב וְרַע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בָיִם אֶכְלָךְ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת: ...

בראשית פרק ג ... (ד) ויאמר הנחש אל האשה לא מות תמתון: (ה) כי ידע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים ידעי טוב ורע: ... (כב) ויאמר יקנוק אלהים הן האדם הנה כאחד ממנו לדעת טוב ורע ...

רב הירש (בר' ג: כב) - שתי דרכים נמסרו לבחירת האדם: לדון בין טוב לרע על פי רצון ה' – וכך לבור לו את דרך החיים, או להחליט בעצמו מה טוב ומה רע – וכך לבור לו את דרך המוות. אך בירר לו דרך המוות, לדעת בעצמו מה טוב ומה רע.

בראשית פרק ד (ח) ויאמר קין אל הבל אחיו ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו:

בראשית רבה (וילנא) פרשת בראשית פרשה ב

ג) רבי יהודה בר סימון פתר קריא בדורות, "והארץ היתה תהו", זה אדם הראשון שהיה ללמה [תרגומו: תהו] ולא כלום, "ובהו" זה קין שבקש להחזיר את העולם לתהו ובוהו, ...

Nietzsche: Are we not straying, as through an infinite nothing?

יקוק מלך – יקוק מלך – יקוק ימלוך לעולם ועד